

УДК 347.72:[347.77:332.146.2](477)
DOI <https://doi.org/10.32782/39221414>

Кравченко І. О.,
<https://orcid.org/0000-0003-0481-0724>
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету

Калюжна С. В.,
<https://orcid.org/0000-0002-4704-468X>
доктор філософії права,
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINE

Світова спільнота поступово консолідується, в умовах існування глобальних проблем людства проти яких одна держава не в силах протистояти. Саме тому ще з 2015 року на Саміті ООН були вироблені цілі сталого розвитку, які поступово впроваджуються в державах, що долучилися до них, в тому числі й в Україні. Це, перш за все, відображається в державній політиці, її стратегіях та концепціях. Жодний напрямок державної політики не залишився осторонь впливу проголошених цілей, в тому числі й сфера правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Враховуючи вплив інтелектуальної діяльності людини на всі сфери її життєдіяльності, можна зазначити, що інтелектуальна власність співвідноситься зі змістом кожної із поставлених цілей, як освіти та охорони здоров'я, так і щодо промисловості, інновацій, інфраструктури. Зростання комерційної цінності об'єктів інтелектуальної власності, які поступово набувають значення показника прогресивного розвитку сучасної держави, посилюють увагу до державної політики у сфері охорони та захисту інтелектуальної власності. Саме інтелектуальна власність на сьогодні визначає важливі напрямки державної політики в усіх її сферах (економіки, охорони здоров'я, безпеки, продовольства, праці, торгівлі, навколишнього середовища), і в певній мірі утворює умови для реалізації Цілей Сталого Розвитку. Конституційно-правова реформа, яка позначилася на реалізації судової реформи у спосіб впровадження інституту судового захисту інтелектуальної власності в Україні, так і не набула свого логічного завершення через недосконалість та порушення окремих конституційних засад, таких як територіальність, інстанційність судової системи. Зазначене викликає потребу проведення наукових досліджень та узгодження відповідних галузей та інститутів, залучених до процесу досягненні єдиної мети – гарантування, охорони та захисту права володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Ключові слова: сталий розвиток, конституційно-правові засади, кримінально-правова охорона, інтелектуальна власність.

The world community is gradually consolidating, given the global problems of humanity against which one state is unable to resist. That is why since 2015 the UN Summit has adopted the goals of sustainable development, which are gradually being implemented in the countries that joined them, including Ukraine. This is primarily reflected in public policy, its strategies and concepts. No area of public policy has been left out of the influence of the proclaimed goals, including the sphere of legal protection and protection of intellectual property rights. Given the impact of human intellectual activity on all spheres of life, it can be noted that intellectual property permeates literally every goal, such as education and health care, and industry, innovation, infrastructure. The rapid growth of commercial value of intellectual property, which is gradually becoming the main indicator of progressive development of the modern state and the key to its economic prosperity, competitiveness increases attention to public policy in the field of protection and protection of intellectual property. Today, intellectual property is an important area of public policy in all its areas – economics, health, security, food, labor, trade, environment and a kind of basis for the Sustainable Development Goals. Constitutional and

legal reform, which significantly encompassed judicial reform and the reform of protection and judicial protection of intellectual property in Ukraine, has not reached its logical conclusion due to its imperfections. This creates the need for research and coordination of various industries and institutions involved in achieving a common goal – guaranteeing, protecting and defending the right to own, use and dispose of the results of their intellectual and creative activities.

Key words: sustainable development, constitutional and legal principles, criminal and legal protection, intellectual property.

Вступ. Поступова інтеграція України до міжнародної та європейської спільноти зумовила запровадження цілої сукупності реформ – конституційної, судової, правової (яка охопила різні галузі та інститути права), з метою посилення міжнародного авторитету нашої держави, досягнення внутрішньої соціальної та економічної стабільності, утвердження правової держави, процвітання верховенства права та розвитку громадянського суспільства. Основною конституційно-правовою засадою в Україні визнається принцип відповідальності держави за свою діяльність перед людиною, а основний зміст і спрямованість діяльності держави становлять права і свободи людини та їх гарантії. Такі засади співзвучні з сучасними Цілями Сталого Розвитку, затвердженими на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 році, осторонь яких не залишилася й Україна, що відображено в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019. Застосувавши широкий спектр інформаційних, статистичних даних та аналітичних матеріалів було розроблено національну систему Цілей Сталого Розвитку (ЦСР) – 86 завдань національного розвитку та 172 показники для їх моніторингу, що забезпечить міцну основу подальшого планування розвитку України та моніторингу стану досягнення ЦСР [7]. Зокрема завдання щодо забезпечення захисту та охорони прав інтелектуальної власності впливає із Цілі 9 – промисловість, інновації та інфраструктура, а також пересічне з іншими цілями, оскільки інтелектуальна діяльність задіяна та її результати втілені у багатьох сферах життєдіяльності людини.

Постановка проблеми. Конституційно-правові засади утворюють підґрунтя для реалізації національної стратегії сталого розвитку та вироблення державної політики охорони інтелектуальної власності. Практичне втілення конституційно-правових гарантій щодо володіння, користування і розпорядження резуль-

татами інтелектуальної, творчої діяльності потребує підвищення ефективності правової охорони інтелектуальної власності, в тому числі й кримінально-правовими засобами. В умовах розростання правової реформи в рамках діяльності Комісії з правової реформи, утвореної Указом Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 року «Питання Комісії з правової реформи» [10], проводиться активна діяльність Робочої групи з питань розвитку кримінального права, спрямована на розробку проєкту нового Кримінального Кодексу України [4].

Прикладне значення такої необхідності міститься у використанні забезпечення практичного виконання Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019, а також міжнародних угод, до яких долучилася Україна, зокрема, Угоди «Про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності» [18] та Угоди про асоціацію України з ЄС [17], та зобов'язань які випливають із членства України у Світовій Організації Торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями різних галузей правової науки приділяється увага дискусійним питанням ефективного впровадження та реалізації цілей сталого розвитку в Україні, виявлення впливу зазначених цілей на різні сфери життєдіяльності суспільства та держави. У певній мірі вказана проблематика була предметом досліджень таких вчених як Вергун А. М., Тарасенко І. О., Пилипенко Т. М., Скакун О. Ф., Романюк І. В., Новіков О., Трофимова В. В., Хаустова В. Є., Бондарець М. В., Довгаль О. В., Бенедисюк І. М., Дорохіна Ю. А., Єрмоленко В. А., Дудоров О. О., Кепко О. І., Хрідочкіна А. А. та ін.

Мета даного дослідження сформувані комплексне бачення проблеми дотримання конституційних засад в процесі оптимізації кримінально-правової охорони інтелектуальної власності в Україні та сприяти реалізації цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Конституційну модель української держави визначають її основоположні принципи – правової, соціальної держави на чолі з верховенством права, де людина, її права є найвищими соціальними цінностями. Зазначене становить єдину мету для будь-якої реформи запровадженої в державі. Скакун О. Ф. зазначає, що Конституція України як первинний нормативно-правовий акт вирізняється своїм всеосяжним об'єктом регламентації та впливу [13, с. 326]. Саме тому через призму Конституції України прослідковується ідейний правовий вплив держави щодо інтелектуальної творчої діяльності людини. Співзвучні конституційний принцип «відповідальності держави за свою діяльність перед людиною» з ідеями та цінностями «сталого розвитку». Термін «сталий розвиток» (sustainable development) був закріплений у 1987 р. на Конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку, де сталий розвиток було визначено як «розвиток суспільства, який задовольняє справжні потреби без нанесення шкоди майбутнім поколінням». При цьому сталий розвиток являє собою не законсервований стан гармонії, а динамічний процес змін, у якому масштаби експлуатації ресурсів, напрям капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку та інституційні зміни узгоджуються із нинішніми і майбутніми потребами. Варто зазначити, що за визначенням ООН, поняття розвитку не тотожне простому зростанню, а передбачає насамперед вдосконалення та всебічні якісні зміни [1, с. 17].

Наразі в умовах реалізації правової реформи, одним із напрямків якої є розробка та прийняття нового Кримінального кодексу України, особливу увагу привертає кримінальна політика держави у сфері охорони інтелектуальної власності, як стратегічно важливої складової реалізації цілей сталого розвитку. Кримінальна політика, при цьому – «це та частина правової (юридичної) політики в області боротьби зі злочинністю, що здійснюється засобами і методами кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права» [9, с. 16]. До її змісту належать: встановлення основних принципів застосування кримінально-правових заходів боротьби зі злочинністю, насамперед, заходів кримінально-

правової спрямованості; питання криміналізації і декриміналізації суспільно небезпечних діянь, тобто визначення кола діянь, визнаних і невизнаних з точки зору кримінального закону кримінальними правопорушеннями; питання пеналізації суспільно-небезпечних діянь, тобто встановлення характеру їх покарання, як у законі, так і судовій практиці, питання депеналізації, тобто визначення видів і умов звільнення від кримінальної відповідальності, покарання чи його відбування [14, с. 104]. Ці напрямки в умовах правової реформи та реформування Кримінального кодексу України набувають особливого теоретичного та практичного значення, особливо, в поєднанні з вирішенням проблем охорони та захисту інтелектуальної власності.

Тісний взаємозв'язок державної кримінальної політики та конституційних засад прослідковуються в завданнях Кримінального кодексу України, який покликаний забезпечити охорону прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням [5]. Кримінально-правова охорона є одним із фундаментальних способів охорони прав інтелектуальної власності. В. К. Матвійчук пропонує розуміти під кримінально-правовою охороною «систему (комплекс) засобів (кримінальне законодавство і кримінально-правова політика), що забезпечують охорону, зосереджуючи зусилля на тому, щоб аналізовані відносини (взяті під охорону кримінального закону) залишалися, як правило, об'єктами охорони і якомога менше зазнавали злочинних посягань» [6, с. 2]. Особливістю сучасних об'єктів права інтелектуальної власності, як об'єктів кримінально-правової охорони є їх динамічний характер, поява нових об'єктів, трансформація вже існуючих породжує потребу в постійному розвитку законодавчої та правової бази для своєчасного реагування та надання належної кримінально-правової охорони відносинам, що виникають і зазнають злочинних посягань.

Згідно зі звітами міжнародних урядових та неурядових організацій (Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Світової організації

торгівлі, UNIDO (Центр міжнародного промислового співробітництва), World Economic Forum (Світовий економічний форум), Програма розвитку ООН в Україні (ПРООН)), Україна продовжує очолювати рейтинг порушників у сфері інтелектуальної власності. За даними багатьох досліджень та статистичних даних лише у 2017 році сукупний розмір матеріальної шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності сягнув 36 657 007 грн. Крім того, для прикладу щорічний обсяг торгівлі підробками становить 461 млрд євро (що складає 2,5% від загального світового обсягу торгівлі), при цьому в ЄС імпорт контрафактної продукції зафіксовано на суму 120 млрд євро, що становить 7% від усього імпорту. Серед потерпілих від зазначених діянь такі відомі світові компанії, як Microsoft, Adobe System, Corel, Adidas Group, Nike Internation LTD, Kraft Foods Inc. Лише корпорація Microsoft оцінює свої збитки від контрафактного продажу програмного забезпечення в нашій державі у 200 млн доларів США [16, с. 250].

Торговельне представництво США в опублікованому звіті – The Special Report, який опублікований 29 квітня 2020 року, відносить Україну у список пріоритетних спостережень, тобто наша держава знаходиться у переліку держав, які не забезпечують захисту прав інтелектуальної власності та щодо яких здійснюється першочергове спостереження. Включення України до пріоритетного списку спостережень ґрунтується на таких підставах: 1) несправедливе, непрозоре управління системою організацій колективного управління, які відповідають за збір та розподіл роялті правовласникам; 2) широке використання не ліцензованого програмного забезпечення українськими державними установами; 3) невиконання ефективних засобів для боротьби з широкомасштабними порушеннями проти прав інтелектуальної власності [15, с. 76]. До такого висновку і в 2018–2019 роках приходять і Європейська Комісія, в черговому звіті від 08.01.2020 р. зазначено, що не дивлячись на суттєве зближення вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу у цій сфері, наша держава у контексті міжнародних

зобов'язань потребує посилення рівня захисту прав інтелектуальної власності [3, с. 381].

Усього протягом 2007–2018 рр. (за 12 років) було зареєстровано близько 6 тис. злочинів проти інтелектуальної власності та виявлено майже 1,7 тис. осіб, які їх вчинили. Таким чином, у середньому в окреслений період реєструвалося приблизно 500 цих злочинів на рік. Також слід зазначити, що правоохоронними органами виявлялося у 3,5 раза менше винних осіб порівняно з кількістю облікованих кримінальних правопорушень у цій сфері. Доповнюють уявлення про стан протидії злочинам проти інтелектуальної власності дані стосовно рівня судимості. Так, за 12 років (2007–2018 рр.) в Україні було засуджено 806 осіб за злочини у цій сфері (тобто, в середньому 67 засуджених на рік). Хоча зазначений сумарний показник і є доволі високим, останнім часом кількість засуджень за злочини проти інтелектуальної власності в Україні поступово зменшується до свого історичного мінімуму. Зокрема, у 2015 р. було засуджено 44 особи, у 2016 р. – 19 осіб, у 2017 р. – 19 осіб, 2018 р. – лише вісім осіб. Слід також зазначити, що найпоширенішими видами покарання, які призначаються за злочини проти інтелектуальної власності, є позбавлення волі (56%) з наступним звільненням від покарання з іспитовим строком (99%) та штраф (40,6%) у розмірі до 200 н.м.д.г. (83,7%). Отже, можна відмітити фактичну безкарність осіб, які вчинили злочинні посягання на права інтелектуальної власності.

Наведені статистичні дані та показники, посилюють необхідність кримінально-правової охорони інтелектуальної власності та вирішення проблем судового їх захисту. У цьому контексті дуже слушно зазначає, А. Нерсесян, що, охорона прав інтелектуальної власності означає постійний публічно-правовий процес, метою якого є закріплення прав і можливостей авторів та інших суб'єктів права інтелектуальної власності [8]. Ю. А. Дорохіна, звужуючи поняття визначає, що кримінально-правова охорона інтелектуальної власності – це створення та організація державою відповідних інституцій, які мають на меті виявляти можливість вчинення правопорушень, здійснювати їх профілактику та вживати дієвих заходів впливу на порушників, тобто забезпечити власнику

безперешкодне право володіти, користуватися, управляти власністю та відчужувати власність, право отримувати дохід, а також визначити конкретні інші правомочності, відповідно до чинного законодавства [2].

Під впливом міжнародних зобов'язань та на виконання умов Угоди «Про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності» [18], в Україні за рішенням Глави держави утворено – Вищий суд з питань інтелектуальної власності, передумовами прийняття якого виступила судова реформа 2016 року [12]. Хоча згадана Угода не зобов'язує держави створювати окремий суд для вирішення спорів з питань інтелектуальної власності, Україна пішла шляхом виокремлення цієї спеціалізації суду в своїй судовій системі. Головною реформаторською ідеєю та метою реформи стало внесення змін до Конституції України Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя») від 02.06.2016 № 1401-VIII [11] та створення принципово нової моделі українського правосуддя, зокрема в сфері судового захисту прав інтелектуальної власності.

Поруч з конституційною реформою та реформою судоустрою відбуваються зміни і в кримінальній політиці держави, головною новелою якої стає впровадження інституту «кримінального проступку». Проте, його впровадження потребує належного теоретичного та практичного обґрунтування, зокрема в питаннях інтелектуальної власності, оскільки за проектом Кримінального кодексу України, Книга шоста «Кримінальні правопорушення проти економіки» містить розділ 6.2. «Кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності» [4]. Відповідно до чинного Кримінального кодексу України (далі – ККУ) – кримінальним правопорушенням є передбачене ККУ суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [5]. При цьому ККУ визначає кримінальним проступком – передбачене ККУ діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання

у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. У контексті цього продовжується формування розділу 6.2. «Кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності». Успішне завершення кримінально-правової реформи, сприятиме перш за все реалізації гарантованих конституційних принципів та положень у сфері прав інтелектуальної власності, виконанню Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань, утвердженні нашої держави як європейської правової, соціальної держави з принципами верховенства права та закону.

Висновки. В непростих умовах, в яких наша держава на сьогодні проводить реформування багатьох життєво важливих напрямків, ключовим залишається забезпечення, дотримання та гарантії конституційних норм. Для ефективного, успішного проведення проголошених реформ, необхідно досягти єдності у формуванні та реалізації всіх напрямків державної політики, в тому числі й у сфері охорони інтелектуальної власності, яка на сьогоднішній день охоплена і кримінально-правовою реформою. Реалізація зазначених зобов'язань повинна відбуватися виключно з дотриманням конституційних засад держави. В умовах провадження правової реформи, складовою якої є оптимізація Кримінального кодексу України, доступний проєкт якого передбачає положення, які фактично виводять на новий рівень правової охорони інтелектуальної власності. Увага науковців прикута до цього процесу і вимагає виважених, ґрунтовних рішень у прийнятті окремих положень у сфері кримінально-правової охорони інтелектуальної власності. В умовах високої економічної, соціальної цінності інтелектуальної власності для забезпечення реалізації цілей сталого розвитку, потребується узгодження державної правової політики, а кримінально-правова охорона сфери інтелектуальної власності в Україні потребує подальшого укріплення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брундланд Г. Наше спільне майбутнє: Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку. Оксфорд : Оксфорд Юніверсіті Пресс, 1987. – 125 с.

2. Дорохіна Ю. А. Систематизація кримінально-правової охорони прав на об'єкти власності та об'єкти інтелектуальної власності: окремі питання розуміння. Вісник кримінологічної асоціації України. 2015. № 2 (10). С. 82.
3. Кепко О. І., Кепко В. О., Стан захищеності інтелектуальної власності в Україні. URL: <http://lib.udau.edu.ua/bitstream/123456789/7727/1/2021%20-%20Toronto%20-%20>
4. Кримінальний Кодекс України (проект), контрольний текст станом на 25.07.2021 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/08/12/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-25-07-2021-1.pdf>
5. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25-26, ст. 131.
6. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: автореф. дис. докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право. К., 2008. 32 с.
7. Національна доповідь ЦСР України липень 2017 року. URL: <https://mepr.gov.ua/files/docs202017%20ukr.pdf>
8. Нерсесян А. Форми захисту прав інтелектуальної власності в Україні: теоретичні аспекти. Юридичний журнал. 2010. №6. С. 39–40.
9. Основание уголовно-правового запрета. М.: Наука, 1982 г. 586 с.
10. Питання Комісії з правової реформи: Указ Президента України від 07.08.2019 р. № 584/2019. Офіційний Вісник України від 23.08.2019 р. № 64. С. 7.
11. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя»): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 28, ст. 532.
12. Про утворення Вишого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України від 29.09.2017 року № 299/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017>
13. Скаун О. Ф. Теорія держави і право : підручник. Харків : Консум. 2000. 615 с.
14. Стрельцов Е.Л. Экономическая преступность в Украине. Курс лекций. Предисловие профессора Мартина Финке (университет г. Пассау, ФРГ). Одесса.. А.О. Бахва.. 1997 г. 572 с.
15. Таран О. В., Гавловський В. Д. Захист інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Інформація і право. № 4. 2020. С. 73–81.
16. Топчій В. В. Авторське і суміжні права: кримінально-правова охорона. Прикарпатський юридичний вісник. Вип. 1. Том 2. 2017. С. 248–251.
17. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода. Міжнародний документ від 27.06.2014 р. Ратифіковано Законом № 1678-VII від 16.09.2014.
18. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності: Угода, Міжнародний документ від 15.04.1994; СОТ. Офіційний вісник України. 2010. № 84. Ст. 2989.